

«Si para l'alta / mola, ¿podràs, / fixa sotana, potser rodar?», Salvador Espriu (en *Cançó de la mort a l'alba*), ben comentat per Jordi de Mas: «--- Quina és la més útil de les dues moles --- Ni l'una ni l'altra: són les dues, harmònicament --- Què en trauria l'alta mola de girar, girar --- Quina acció tindria la fixa sotana, immòbil, estàtica, sense el frec amorós? L'una i l'altra serien eixorques ---» (*Qd. d'Est. Arenyencs*, 1981, 13).

La mola precedí el molí en la història de la civilització, i després en restà l'element essencial. D'aquí que mola s'usi encara en bastants parlars romànics com a nom popular del 'molí' (com observa i comenta Krüger, *VKR* ix, 44), cosa representada en el català pirinenc més conspicuament que enlloc, però que ja prové —si fem abstracció de la grandària de l'objecte— del llatí vulgar: «Fortunata molā buxeā piper trivit», Petroni (*Sat.* lxxiv, 5 = «broyait du poivre dans un moulin de buis», Ernout). Ja ho trobem en els *Priv.* de la Vall d'Àneu de 1408: «furtar bèsties o bestiar en les montanyes, e blats o altres mercaderies en la plaça o mercat o la mola, o draps en los tiradós o al molí» (*RFE* iv, 43 i nota 2), context del qual es dedueix que distingien entre molí 'batan, molí de batanar' i mola 'molí de gra etc.'.

El mateix trànsit semàntic es va produir almenys en llengua mossaràbiga i en llengua gascona: *mūla* 'molí' figura en dues escriptures aràbigues de Granada dels ss. xiv-xvi (Simonet, *Glos.*, s. v. *mōla*) i en el *Libre Nere* i Establiments en gascò landès, de Dax (c. al s. xiv): «dat que augun aye part en augune mole qui es en la seinhorie de augun seinhor --- per aquere mole no deu --- sino pagar sa part de queste ---» (*PSW* v, 293, i algun més en Du C., s. v. *mola* II 'molendinum').

Avui això no és solament de tot l'Alt Pallars, Ribag. i Andorra («i molí a la Terra Baixa» Krüger) perquè segueix igual cap a Cerdanya i no és pas estrany al ross., on almenys és de tota la zona Nord-est, on va pendre ja velles arrels toponímiques, en particular parlant dels recs i les deus que forneixen aigua als antics molins locals: el Rec de les Moles, que rega el Pla d'Estagell, l'*Ull de la Mola* dret a l'O. d'Espirà de l'Aglí (1960). Certament enlloc no es presenta això amb tanta densitat i viçor com en els nostres Pirineus centrals: «una peixera és per a dur aigua a una mola», Estacó de Cardós i així pertot a Cardós i Vall Ferrera; a l'Alt Urgellet troben que avui ja està bastant antiquat però tothom se'n recorda: tocant al poble d'Ars es veu molt el Prat de la mōla, on m'ensenyen les ruïnes del molí, substituït avui, un poc més riu amunt, per un que en diuen *Lo molí* (1964).

Més o menys en ús està encara a tot el Pallars Sobirà, i en particular diuen una *molleta* quan són de dimensions modestes, no sols a l'importantíssim paratge de *La Moleta de Roní*, vora el llogaret d'aquest nom, on l'aiguabarreig de la Noguera amb el Riu de Santa Madalena, i on desembocava el camí ral de la SdUrg., d'importància cabdal, a la ruta principal del Pallars, entre Llavorsí i Rialb; més avall no fa molts anys, al peu de Braní, van «fer una *moleta*»; a la Vall d'Assua

els de Sorri encara molen a la *Mòla* del Cappelat vora el riu de Berastí, però abans *molèben* a la *molèta* d'Altron. Ningú no confongui *moleta* o *mola* amb *molina*, que és la serradora moguda per un canal a manera de molí; a Espot ho palpem sense allunyar-nos de les cases: aigües avall de la població hi ha *La Molina*, moguda amb les aigües que baixen de Sarradiello, però la *Mola del pòbble* és per a la mòla de les collites, en el Pont de la Capella, i ha substituït la *Mòla Bèla* de Mossén Joan d'Estais, però també hi ha *La Molina d'Espot*, la principal, que és poc més amunt de les cases.

Bastarà dir que els NLL com *Torrent des Mòles*, *la Mòla 'l Baille*, *la Mòla de Manya* els tinc registrats a dotzenes a Soriguera, Puiforniu, Caregue, Llessui, Montenartó, Baiasca, Estais, Sorpe, Isavarre etc. Que a tota la Vall de Boí és encara cosa viva (Durro, Taüll, Boí, 1953 ---). I que a la Ribagorça transnoguera és encara el mot d'avui: «El Barranc de Guardaveda fa marxar la *Mòla del Frare*» m'expliquen a Oveix (1964) i fins a la zona intermèdia: «en diuen la *Mòla* perquè hi ere un molí», Malpàs (1957). Continua a l'altre vessant pirinenc: molt viu a la Vall d'Aran (*La Mola* a Montcorbau, *La Mola* a Pontaut, unes quantes a Arties etc.) i pel gascò arribava fins a la zona bordelesa: «molo: moulin en Guienne», *TdF*.

Amb això no ens pot fer estrany que *mola* hagi esdevingut també el nom d'una grossa mesura d'aigua, que no és pas poca la que es necessita per moure un molí: «és l'aigua que ha de passar la tanca d'un molí (un dels antics, de mola plana) per moure la mola quan fa farina; com les restants mides d'aigua no està fixament determinada; al Pla de Bages, però, s'entén que equival a 7439 m³ en 24 hores; també és costum entendre que val per 4 *regadores*», *CostManc.* II, 93. Sembla ser de totes les terres de la llengua: en el P. Val. en parla Cavanilles (*Observ.*, 1798): Casas Torres en el glossari que hi va posar (vol. I, p. xv), ho dóna com «medida de riego, variable en tierra valenciana, en Aragón 260 litros por segundo»; però segueix fins a la zona pirinenca oriental («de la Dóu ne sall dues moles d'aiga», Corbera de la Cabana, 1960), i a l'Alt Urgellet: «de la Font de les Codines brolla mitja mola d'aigua» Ars (1964); cf. *DAG.*, § 2; *AlcM.*, § 8b.

Com a nom orogràfic, *mola* prové també d'això, molt naturalment per comparació en la forma de les grans moles pètries de les serres, de contorn arrodonit i de parets enrondants quasi aplomades, amb la colossal mola d'un molí gegant o ciclòpic: divaguen tant els qui pensen en el ll. MÒLES 'massa', mot abstracte que no passà al llenguatge romànic, com aquells qui (amb més estudi, com el de Baist, *KJRPh.* VIII, 202) voldrien fer-lo venir del cast.-port. *muela/mó* 'queixal', mot estrany al català i a la resta del romànic, mentre que en definitiva potser no era desencertat equiparar-li el fr. *meule* 'munt, garbera' (*ZRPh.* xxvi, 316n.).³

En cat. en tenim documentació antiga: la *Mola* de Mont-roig en el Mataranya ja s'anomena amb aquest nom l'any 1209 en el doc. en què Pere el Catòlic l'ofe-